
Medisinstudenter i universitetets første tid

I TIDLIGERE TIDER

PER HOLCK

per.holck@medisin.uio.no

Per Holck er professor emeritus ved Institutt for medisinske basalfag ved Universitetet i Oslo.

Forfatter har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

I 1814 fikk Norge sitt første medisinske fakultet. Hvordan hadde datidens studenter det? Hvordan var deres sosiale omgang? Og hvordan klarte de seg økonomisk i en tid hvor Lånekassen var et ukjent begrep?

Universitetet i Oslo – eller Det Kongelige Frederiks Universitet, som det het frem til 1939 – ble grunnlagt i 1811 og var i 135 år det eneste i sitt slag i Norge. Før den tid måtte man reise til København, som var det nærmeste stedet man kunne få en akademisk utdanning.

Opprinnelig hadde det vært tvil om hvorvidt et medisinstudium i det hele tatt lot seg gjennomføre i Norge «for at uddanne Læger og Chirurger» ⁽¹⁾, siden det faglige miljøet var såpass begrenset. Men allerede i november 1811 hevdet den nyoppnevnte universitetskommisjonen at et fullstendig medisinsk studium her var mulig, inklusive kirurgi – i motsetning til andre europeiske universiteter, hvor man fremdeles betraktet kirurgien som et ikke-akademisk håndverk. Den nyopprettede institusjonen var enkel, uten noe egentlig universitetsstyre, men med et medisinsk fakultet. Hovedstaden var liten, og da de medisinske forelesningene begynte i januar 1814, var Christiania bys innbyggertall bare litt over 10 000 ⁽²⁾.

Lang skolegang

Flere av fortidens kjente menn har i sine memoarer gitt oss interessante opplysninger om hvordan skole- og studietiden artet seg i første halvdel av 1800-tallet. Kvinner fikk ikke adgang til høyere utdanning før i 1882. Å bli

student var for mange overgangen til en ny tilværelse i livet, i en tid hvor akademikere bare utgjorde en brøkdel av befolkningen. Det var resultatet av adskillige skoleår med pugg av latinske glosser. Ifølge skoleloven av 1809, etterfulgt av en allmenn skolelov i 1827, gikk man først fem år på en «vanlig» skole på landet eller «borgerskole» i byene, hvor ørefiker og spanskrør hørte med til dagens orden og riset var lærerstandens attributt.

Deretter fulgte syv år på en latinskole for dem som skulle studere. Disse såkalte «lærde skoler» – opprinnelig en fortsettelse av middelalderens katedralskoler – skulle i løpet av disse årene forberede eleven til studenteksamen, eller *examen artium*, som kunne gi ham adgang til et universitetsstudium.

I Christiania var dette blitt problematisk etter 1814. Stortinget la nemlig beslag på Katedralskolens lokaler i «Generalitetsgården» (Dronningens gate 15), slik at skolen måtte flytte ut. I årene 1823 til 1869 holdt den til i den såkalte «Treschowgården» i nåværende Fred Olsens gate 2, deretter i en skolebygning i Akersgaten, til den i 1902 fikk sine egne, nåværende lokaler (3).

I latinskolen var gammelgresk og hebraisk, og selvfølgelig latinen, hovedsaken i den første delen av 1800-tallet. Andre fag ble nærmest ansett som sekundære. Det var mye pugging og lite selvstendig læring, og det var kanskje ikke overdrevet når det ble hevdet at man den gang kunne bli student nesten uten å kunne skrive og regne (4). Heller ikke her ble eleven nådig behandlet, slik professor Christopher Hansteen (1784–1873) minnes en av sine lærere:

Undertiden kastet han disippelen den hebraiske bibel eller en annen tykk bok i hodet; undertiden gikk han i sitt raseri langs det lange skolebordet og feide alle de der liggende skolebøker ned på gulvet. Men hans sedvanlige tukteredskap, foruten den knyttede neve, hvormed han undertiden ved et forfeilet slag kom til å slå i bordet så det smertet ham, var en av de lange kiler som holdt skolebordenes føtter sammen. Med denne hugget han disippelen i hodet. (4)

Artium

Det var altså denne utdannelsen som skulle gi adgang til videre studier. Men først måtte examen artium avlegges, før man kunne «dimitteres» til universitetet, som det het. Det var en omstendelig affære. Fra 1813 og frem til 1883 måtte denne prøven avlegges på universitetet, etter at vedkommende skoles rektor hadde gitt eleven et «modenhetsbevis», hvor han bekreftet at vedkommende hadde et tilstrekkelig kunnskapsnivå. Men hvis kandidaten strøk til artiumsprøven, var det rektor dette gikk ut over. Han ble faktisk bøtelagt, og etter tre stryk kunne han miste retten til å sende elever til universitetet (5).

Artium var både en skriftlig og muntlig eksamen, og besto ikke bare i å prøve elevens latinkunnskaper, men også evnen til å uttrykke seg på norsk. Jeg har kommet over en slik skriftlig oppgave; den er riktignok fra 1860: «*Hvorledes bør vi forholde os i det Tilfælde, at andre have en altfor gunstig Mening om os?*» (5). Tja, hva skal en 17–18-åring si om det?

Etter den skriftlige prøven begynte russefeiringen, slik man også gjorde ved universitetet i København. Hos oss fant den de første tiårene som oftest sted på Bygdøy, eller «Ladegaardsøen», som det den gang het, helst på serveringsstedene Langvik eller Fredriksborg. Transporten over Frognerkilen ble besørget av en fergemann. Festen gikk som regel bare over en helg, siden man deretter skulle ha muntlige prøver. Men russefeiringen sto så visst ikke tilbake for det vi hører om i dag, om vi skal tro flere av datidens beretninger.

Allerede mandagen etter var det muntlige prøver i de obligatoriske fagene religion, latin, gresk, historie, geografi, aritmetikk, geometri, fransk og tysk. Dertil kom to valgfrie fag som kunne være engelsk og hebraisk – det siste var vel en nødvendighet for dem som skulle bli teologer (5). Hadde man greid seg noenlunde gjennom alle spørsmålene, kunne man omsider kalle seg student.

Artiumsprøven ble umiddelbart etterfulgt av innledende obligatoriske studier til den såkalte «Anden-Examen» eller *examen philosophicum*. Også den var etter mønster fra København, hvor den var tatt i bruk så tidlig som i 1675. Hos oss kom den etter hvert til å omfatte fag som logikk, aritmetikk, gammelnorsk og historie, foruten latin og gresk, og strakte seg vanligvis over to semester. Deretter kunne man omsider ta fatt på det egentlige medisinske studiet. Men først hadde man en god og lang sommerferie, som av noen få våghalser ble brukt til vandringer i den ennå uoppdagede norske fjellheimen (6).

Preliminarister

De som søkte seg til det nyopprettete universitetet var i første rekke sønner av embetsmenn. De såkalte «bondestudentene» kom langt senere. Men det var alltid noen ikke-akademiske borgere som tok sikte på et studium.

I de første tiårene kom omtrent tredjeparten av studentene fra skoler uten spesiell undervisning i gresk og latin (7). Universitetet hadde nemlig en bestemmelse om at det ikke bare var elever fra «lærde» skoler som skulle gis undervisning, men også såkalte «ustuderte» skulle få mulighet til en vitenskapelig dannelse som passet til deres valg av livsvei (1). Disse ble naturligvis ikke ansett som fullverdige studenter, men kunne likevel bli leger (eller jurister).

Da det til å begynne med ikke var noen obligatorisk studietid, var det vanlig at disse brukte færre år på studiet og tok en litt enklere medisinsk embetseksamen (på norsk) enn de «ordentlige» studentene, som ble eksaminert på latin. De ble av den grunn betegnet som *admissi* eller *preliminarister* – vanligvis kalt «præler» – og måtte etter eksamen nøye seg med tittelen *examinatus medicinae*, som sto langt under *cand. med.*-tittelen i anseelse. Det ga begrensede karrieremuligheter, og de fleste ble militærleger eller offentlig ansatte fattigleger etter endt studium.

Men det fantes unntak, slik som Daniel Cornelius Danielsen (1815–94), som i Bergen ble berømt overlege ved Lungegaardshospitalet for spedalske (7). Preliminæreksamen, som var innført etter mønster fra Københavns universitet, ble avskaffet i 1848, men for å få alle som ennå studerte eksaminert, ble de siste preliminaristene ikke ferdige før i 1853.

Medisinstudentene

Tre professorater ble opprettet for å gi studentene ved medisinstudiet den nødvendige undervisningen. De ble besatt av ekstraordinær professor ved Københavns universitet Michael Skjelderup (1769–1852), landfysikus i Bratsberg amt Nils Berner Sørensen (1774–1857) og generalkirurg Magnus Thulstrup (1769–1844). Alle tre hadde sin bakgrunn fra københavnermiljøet (7), og det var derfor naturlig at mange av idéene til den medisinske undervisningen fikk sitt opphav derfra (figur 2).

Figur 1 Forstaden Pipervika, hvor det var billig å bo, ble et vanlig sted å losjere for studentene på 1800-tallet. Dette fargelagte fotografiet viser Strandbakken, hvor Oslo Rådhus står i dag. Foto: Torkildsen / Oslo Museum (1914).

Det første kullet var ikke stort – bare tre unge herrer som ville utdanne seg til lege i Norge. Øvelsene i «den praktiske Anatomie som i den operative Chirurgie» fant sted i den kalde årstiden på grunn av mangel på konserveringsmidler. Disseksjonsmaterialet tok man fra fengslene og dem som døde på Tukthuset i Storgaten, men det var ikke lett å finne egnede lokaler, for det var ingen som ville ha den slags virksomhet i sitt hus. Etter flere forhandlinger måtte professor Skjelderup ta til takke med to små rom ute i «Mangelsgården», nå Storgaten 36 (figur 5), som den gang lå utenfor byen (8). I *Christiania Intelligenzsedler* 17.1.1815 kunne man lese: «Mandagen den 23de Januar begynder jeg mine offentlige Forelæsninger over Anatomien. Skjelderup» (1). Datoen regnes som introduksjonen til medisinstudiet i Norge. Allerede i oktober samme år kunne han flytte virksomheten til den såkalte «Anatomigården» ved Byens gamle torv i Rådhusgaten (figur 3).

Figur 2 Øvre Slottsgate 2. Her bodde anatomiprofessor Michael Skjelderup (1769–1857) i en årrekke. Xylografi etter tegning av Wilhelm von Hanno (1860).

Figur 3 «Anatomigården» (Rådhusgaten 19), byens eldste bindingsverkshus, var i bruk for medisinsk undervisning fra oktober 1815 og til det nye universitetskomplekset

på Karl Johan sto ferdig til innflytting i 1852. Tidligere kalt «Brennerigården» på grunn av et geneverbrenneri som holdt til her. Foto: Wilse / Oslo Museum (1935).

Det medisinske miljøet var som nevnt begrenset. Det gjaldt ikke minst tilgangen til lærebøker. Noen av forelesningsnotatene som er bevart fra denne første tiden (8), viser hvor nøye studenten måtte skrive ned alt for å sikre seg stoff til de obligatoriske fagene som ble forelest: encyklopedi, medisins historie, anatomi og fysiologi, diettlære, patologi og terapi, farmakologi og reseptlære, kirurgi og fødselsvitenskap, rettsmedisin og «Sundhedspolitie», som nærmest kan oversettes med hygiene (9). Noen egentlig studieplan fantes ikke, og klinisk undervisning ble først mulig etter at Rikshospitalet åpnet i 1826 (10).

Figur 4 Grønland ble ikke innlemmet i byen før i 1859, og hadde lenge et landlig preg. Vi har ikke bevart noe egentlig bilde av studenthjemmet «Regensen», men nabolaget

kan gi et inntrykk av miljøet her den gang. Bildet viser Smalgangen sett fra Grønland. Foto: Raabe / Oslo Museum (1931).

Begrenset var også den underholdningen som Christiania på den tiden kunne by de unge. Den innbyrdes kontakten mellom studentene – uansett fagretning – innskrenket seg stort sett til møter i Studentersamfundet etter at dette var stiftet i 1813 (11). Der drakk man te og diskuterte eller man forsøkte seg på flerstemt sang. Men det ble også drukket punsj, administrert av en «Punchdirection», og på lørdagskveldene kunne det visstnok gå ganske vilt for seg (12). Men siden studentene i den første tiden stort sett kom fra embetsstanden, var det ikke sjelden at noen av dem ble invitert hjem til byens ledende familier som på grunn av gammelt paternelt vennskap ville bidra til å gjøre studietiden så behagelig som mulig for de unge.

Astronomiprofessor Hansteen skal ha sagt at det var like stor forskjell på studentene omkring 1840–50 og deres kolleger i de første universitetsårene som på «en fransk *grisette* og en norsk budeie» (13). Uttrykket, som stammer fra 1600-tallets Paris, betegner en pike som sto i et visst forhold til studenter og gjerne gikk kledd i billig, grått tøy. Meningen var vel at dannelsen hos de senere studentkull sto langt over de foregående. Tidlig i 1820-årene skal det for eksempel ha vært en yndet sport å gå ut til datidens forsteder Vaterland og Grønland for å få seg et ordentlig slagsmål, og medisinstudentene var visstnok ikke blant dem som holdt seg tilbake i så måte.

Men det hendte også at de deltok i mer uskyldig moro. En kveld fikk to lystige medisiner øye på en av byens kjente besteborgere, som i sedvanlig adstendig tritt var på vei hjem.

De grep fatt i ham, tok ham under hver arm, idet de sa: «Ja ja, vi ser at De har fått litt for meget i aften, men ikke bry Dem om det. Vi skal få Dem vel hjem!» Den gamle herren protesterte og ville rive seg løs, men de to plageåndene holdt fast, fulgte ham til døren, ringte på og fortalte tjenestepiken at de hadde funnet hennes husbond hjelpeløs og i sterkt beruset tilstand. (13)

Den ene av dem må ha vært en oppfinnsom ung mann, for en kald, månelys aften kledde han seg ut som kvinne og løp i dette kostymet fra Grensen og Akersgaten ut til studenthjemmet «Regensen» på Grønland (figur 4) mens han spente ben på alle han møtte underveis. Etter hvert som disse kom seg på bena og lurte på hva dette var for slags kvinnefolk, ga de seg til å springe etter, slik at det nesten virket som et oppløp da studenten omsider kom seg inn på Regensen (13). Likevel var det sjelden at politiet ble trukket inn i slike episoder. Christianias befolkning var stolte over å ha fått et universitet, og de så ofte mellom fingrene på den smule uorden som studentene forårsaket (14).

Figur 5 I «Mangelsgården» (Storgaten 36) ga professor Michael Skjelderup (1769–1857) den første undervisningen i anatomi fra januar 1815. Gården har sitt navn etter en tidligere eier, general Johan Mangelsen (1694–1769). Bygningen er også kjent under navnet «Prinds Christian Augusts Minde». Foto: Væring / Oslo Museum (1890).

Regensen

Institusjonen, som lå på hjørnet av Lakkegaten og Grønland, var oppkalt etter Københavns gamle studenthjem (fra 1623), rett overfor Rundetårn.

Opprinnelig var det jo meningen at universitetet skulle ligge på Tøyen gård, som kong Frederik 6. hadde forært til den nyopprettede institusjonen.

Allerede i 1813 hadde man kjøpt opp fire eiendommer på Grønland for å anlegge en storslagen trasé fra Vaterlands bro og opp til Tøyen, som den gang lå utenfor byens grenser. Men før man var kommet i gang, ble hele prosjektet oppgitt – Tøyen lå altfor langt ute på landet! En av de innkjøpte gårdene ble i stedet tatt i bruk som bolig for trengende studenter siden det var en «aldeles Umulighed for de uformuende Studerende at forblive ved Universitetet uden fast offentlig Understøttelse, fornemmelig af Hensyn til Logien, som fast ei er at faae» (15). I september 1814 kunne kollegiet tilby syv studenter husrom her. Det viste seg imidlertid at det var langt flere som trengte hjelp, og året etter kunne ytterligere ti flytte inn i nabogården.

Men ikke alle var like heldige. Ifølge øyenvitner fra disse årene kan vi lese om hvordan noen av studentene levde (figur 1):

Han leide en liten hybel i Kirkebakken, like overfor Vår Frelses kirke (dvs. nederst i Karl Johans gate; forf. anm.). Men værelset var så dårlig og åpent, at han kunne ligge i sin seng og se stjernene titte ned gjennom taket til ham ... (16)

Også utgifter til såkalt manuduksjon – det vil si privat ekstraundervisning – var ganske vanlig og måtte tas med i regnskapet. Utenom familien, i den grad det var mulig, hendte det at det også kom private bidrag fra mennesker som forsto nødvendigheten av at Norge hadde en akademisk stand. Å bla i en samling gamle legater og stiftelser er derfor ganske interessant ⁽¹⁷⁾ og er universitetshistorie av beste merke, da flere av dem var rettet nettopp mot «den studerende ungdom».

Få år etter at universitetet kom i drift, sto Selskabet for Norges Vel frem for å støtte flittige studenter økonomisk. Bortsett fra privatpersoners velvillighet, både universitetsfolk og andre, ble det ikke noen organisert finansieringsordning som sikret den enkelte students økonomi gjennom hele studietiden før Statens lånekasse ble opprettet i 1947.

LITTERATUR

1. Hopstock H. Det anatomiske institut 23. januar 1815 – 23. januar 1915. Christiania: Aschehougs Boghandel, 1915.
2. Tvedt KA. (red.). Oslo byleksikon. 4. utg. Oslo: Kunnskapsforlaget, 2000.
3. Høigård E. Oslo Katedralskoles historie. Oslo: Grøndahl & Søn, 1942.
4. Hansteen C. Til fots til Bergen anno 1821. Oslo: Aschehoug & Co, 1969.
5. Nielsen Y. En Christianiensers Erindringer fra 1850- og 60-Aarene. Kristiania/København: Gyldendal Nordisk Forlag, 1910.
6. Dietrichson L. Svundne Tider, Bd. 1: Bergen og Christiania i 40- og 50-Aarene, 2. utg. Kristiania: JW. Cappelens Forlag, 1913.
7. Larsen Ø. (red.). Norges leger I–V. Oslo: Den norske lægeforening, 1996.
8. Holck P. Michael Skjelderup: Nevrologia. E praelectionibus anatomicis. Editio nova. Antropologiske skrifter 1991; nr. 5. Universitetet i Oslo.
9. Laache S. Norsk medicin i hundrede aar. Norsk Magazin for Lægevidenskaben 1911. Kristiania.
10. Larsen Ø. Legestudent i hovedstaden. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2002.
11. Wallem FB. Det norske Studentersamfund gjennom hundrede aar. Kristiania: Aschehoug & Co, 1916.
12. Lindbæk SA. En Russ fra Femti-Aarene. L.M.B. Auberts Dagbøker i Utdrag. Kristiania: Aschehoug & Co, 1922.
13. Mørch E. Da Kristiania var Smaaby. Kristiania: Aschehoug & Co, 1901.
14. Holmsen P. Kristiania Politis Historie 1624–1884. Kristiania: Fabritius, 1884.
15. Byminner 1966; 4: 10–5. Boye E, Regensen BE. Byminner 1966; nr. 4: 10 - 5.
16. Mørch E. Kristianiaminder. Kristiania: Aschehoug & Co, 1904.

17. Nicolaysen N. Norske Stiftelser. Samling af Fundatser, Testamenter og Gavebreve, samt historisk-statistiske Efterretninger, vedkommende milde Stiftelser i Kongeriget Norge. Christiania: Chr. Tønsbergs Forlag, 1858.

Publisert: 13. desember 2021. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.21.0508

Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 24. mars 2026.